

**O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O`RTA
MAXSUS TA`LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

BOSHLANG`ICH TA`LIM METODIKASI KAFEDRASI

«ALEKSANDR SERGEYEVICH PUSHKIN HAYOTI VA IJODI»

(uslubiy ko`rsatma)



NAMANGAN - 2011

Ushbu «Aleksandr Sergeyevich Pushkin hayoti va ijodi» mavzusida tayyorlangan uslubiy ko'rsatma boshlang'ich ta'lim va sport tarbiyaviy ish yo'nalishi, kunduzgi bo'lim, 2-kurs talabalari uchun tayyorlangan bo'lib, unda rus ijodkori A.S.Pushkin hayoti va ijodi keng va atroflicha yoritib berilgan.

**Muallif: filologiya fanlari nomzodi, dotsent
Hamidova Muhayyoxon**

**Taqrizchilar: Nam DU qoshidqgi 2-akademik litsey
Direktori, p.f.n., dotsent K.Abdullayev
f.f.n., katta o'qituvchi M.Jamolova**

ALEKSANDR SERGEYEVICH PUSHKIN.

Reja:

1. Aleksandr Sergeyevich Pushkinning hayoti va ijodi.
 2. Aleksandr Sergeyevich Pushkin ertaklarining bolalar kitobxonligida katta rol o'ynashi.
 3. «Pop va uning xizmatkori Balda haqida ertak», «Shoh Sulton va uning azamat o'g'li knyaz Gvidon haqida ertak», «Baliqchi va baliq haqida ertak», «O'lik malika va yetti bahodir haqida ertak», «Oltin xo'roz haqida ertak» asarlarining g'oyaviy-badiiy yuksakligi bilan ajralib turish.
 4. Ertak-dostonlar zamirida insoniylik, to'g'rilik, halol va poklik yotganligi, vaxshiylik, yolg'onchilik va xoinlik ustidan adolatning tantana qilishi kabilarning keng yoritib berilishi.
 5. Xulosa.
- Tayanch so'zlar: tanbeh (vigovor), guverner, enaga, shoirning bolalik chog'lari, litseyda, Peterburgda, Janubda, Mihaylovskoye qishlog'ida, Moskvada, sargashtalik yillari, umrining oxirgi yillari, duel va shoirning o'limi, «Ajoyib bolalar», «Egriqo'l», «Shoh Sulton va

uning azamat o'g'li Gvidon», «Qurumsoq kampir», «Baliqchi va oltin baliq haqida ertak», «Sehrli ko'zgu», «O'lik malika va yetti bahodir haqida ertak», «Shabarsha batrak», «Pop va uning xizmatkori Balda haqida ertak», «Arab munajjimi haqida ertak», «Arab munajjimi haqida afsona», «Oltin xo'roz haqida ertak».

1. Aleksandr Sergeyevich Pushkinning hayoti va ijodiy faoliyati xususida nimalarni bilasiz?

Har bir xalqning donishmandligi va qalb nazokatini o'zida mujassamlantirgan shoiri bo'ladi. Rossiya inson ma'naviy olamining musavviri, shubhasiz, Aleksandr Sergeyevich Pushkindir. U nurga intilib, doim ozodlik uchun kurashuvchi shoir, buyuk optimist bo'lib yetishdi. Bu xususida rus xalqining buyuk shoiri Aleksandr Blok: «Pushkinning nomi naqadar jarangdor», - deb ta'riflagan edi.

Buyuk tatar shoiri Abdulla To'qay XX asrning boshida yozgan asarlaridan birida A.S.Pushkinni she'riyat osmoning yorqin yulduzi deb atagan edi. Bu ta'rif chiroqli shoirona tashbeh bo'lsa-da, unda rus shoiri ijodining mohiyati, ular yaratgan she'riyatning qimmatini to'g'ri va haqqoniy aks etgan. Mana, bir yarim asrdiki, bu nom jahon she'riyatining eng yuksak, eng porloq yulduzi kabi she'rtalab qalblarga, go'zallik va ezgulik ishtiyoqida yongan yuraklarga saxiylik bilan nur taratib kelmoqda. Pushkin yaratgan asarlar – lirik she'rlar, dostonlar, ertaklar, dramatik asarlar, hikoyalar, qissalar, romanlarning hamasi vaqt sinovidan muvaffaqiyat bilan o'tdi. Chinakam san'at asari zamonlar o'tishi bilan qarimas, aksincha, har qaysi zamonda ilgari uncha ko'zga tashlanmagan yangi qirralari jilolanib yasharib borar ekan. Pushkinning qay bir asarini o'qimang, ular xuddi kechagina yozilgandek tuyuladi. Shuning uchun ham bugungi kunda bu asarlar har qanday sarhadlardan oshib o'tib, dunyoning hamma go'shalariga yetib bordi. Bugungi kunda Pushkin Yevropa va Osiyoda ham, Afrika va Avstraliyada ham, Shimoliy va Janubiy Amerika qit'alarida ham kitobxonlarning eng sevimli yozuvchisi bo'lib qolgan. Bu buyuk so'z san'atkorining taqdiri yana bir haqiqatni tasdiqlaydi – daho shoirlar, ulug' adiblar hamisha bir xalqning farzandi, bir muhitning mevasi o'laroq maydonga keladiyu, keyinchalik hamma xalqlarning farzandiga aylanib ketadi. Bugun dunyodagi yuzlab xalqlar qatori o'zbek xalqi ham Pushkinni o'zlarining sevimli ijodkorlari sifatida sevadilar va asarlarini qayta-qayta o'qishdan charchamaydilar. Undan o'z milliy adiblari kabi faxrlanadilar, asarlaridan bahramand bo'ladilar. Nega shunday? Buning sababi shundaki, Pushkin o'z davrining eng ilg'or g'oyalarini yuksak mahorat bilan ifodalagan edi. U rus milliy shoiri bo'lgani holda umuminsoniy haqiqatlarni hayqirib kuylagan edi. Albatta, Pushkin buyuk shoir sifatida har qaysi o'ziga xos, bir-birini takrorlamaydigan poetik olamni yaratgan.

Ma'lumki, Rossiya 1812-yilda Ulug' Vatan urushini boshidan kechirdi – rus qo'shinlari buyuk sarkarda M.I.Kutuzov boshchiligida butun Yevropani titratgan Napoleon armiyasini tor-mor keltirdi va uni Rossiyadan quvib chiqardi.

Darhaqiqat, bu buyuk g'alaba Rossiyadagi ilg'or kuchlarning vatanparvarlik tuyg'ularini oshirib-toshirdi, ularning qalbini o'z vatani, o'z xalqi uchun iftixor hislariga to'ldirdi. Ulug' Vatan urushi butun dunyo qarshisida Rossiyaning buyuk mamlakat ekanini, rus xalqining esa iste'dodi ham, qudrati ham bitmas-tuganmas buyuk xalq ekanini yana bir marta namoyish etdi. Ayni choqda, shu buyuk g'alabaning shu'lasini Rossiya hayotining ilgari ko'zdan nari, panada yotgan tomonlarini ham yoritib yubordi, jamiyatning juda keskin ijtimoiy ziddiyatlarini ochib tashladi. Ma'lum bo'ldiki, Napoleonni yenggan, tarixning ijodkori bo'lgan xalq benihoya qiyin sharoitda zulmat qo'ynida, zulm iskanjasida, erksizlik va jaholat to'rlariga chulg'angan holda yashar ekan. Butun mamlakatda krepostnoy huquq hokim: bu huquqqa binoan dehqon pomeschikning mulki hisoblanadi. Pomeschik o'z dehqonini ishlatishi, qonini zulukdek so'rishi, ko'ngliga kelsa buyumdek sotib yuborishi, istagancha tahqirlashi mumkin. U dehqonni o'ldirib yuborgan taqdirda ham, hech kim qotil pomeschikning mushugini pisht deyolmaydi. Mamlakatning ilg'or fikrli, sof vijdonli odamlari bunday ahvolga chidab turolmadilar. Mavjud ijtimoiy tartiblarni, krepostnoy huquqni, unga panoh bo'lib turgan monarxizm sistemasini tanqid qilish boshlandi, Rossiyaning Yevropa mamlakatlari qiyos qilish kuchaydi, adolatli, erkin, ma'rifatli jamiyat barpo etish uchun kuchli harakat boshlandi. Bu harakat tarixda dekabristlar harakati degan nom bilan shuhrat qozondi: 1825-yilning 14 dekabr kuni bir qancha ofitserlar Sankt-Peterburgda Senat maydoniga chiqib, podshoga qarshi isyon ko'tardilar. Isyon shafqatsiz suratda bostirildi. Uning ishtiokchilaridan besh kishi dorga osildi, yuzlab odamlar Sibirga surgun qilindi, turmalarga tashlandi. Isyon bostirildiyu, lekin podsho hukumati uning ruhini bostira olmadi. Senat maydonida ro'y-rost namoyon bo'lgan isyonkorlik ruhi, erkinlik istagi, ma'rifatga, ziyoga tashnalik, zulmatga, jaholatga nafrat, rus xalqini uning bo'yi bastiga, qudratiga, buyukligiga munosib tarzda ozod va baxtiyor ko'rish ishtiyoqi yashashda davom etdi. Xuddi shu ruh, shu g'oyaviy tamoyillar XIX asrdagi rus adabiyoti, musiqasi, rassomchiligi uchun qudratli qanot bo'ldi va ularning yuksak parvozini ta'minladi. Pushkin birinchilardan bo'lib, shu isyonkorlik ruhidan bahramand bo'ldi va birinchilardan bo'lib, erksevarlik g'oyalarini, zulmga qarshi otashin nafratlarini o'z asarlariga singdirib yubordi. Uning she'riyati tom ma'nodagi kurashchan she'riyat edi. U o'z asarlarida rus kishisiga muhabbatni kuyladi, oddiy insonning buyukligini tarannum etdi. Bu buyuk insonning ijodi odamlar qalbida ezgulikka ishtiyoqni barq urdirib, zulmat ichidagi nurdek porladi.

Bolalik choq'lari (1799-1811).

Rus xalqining ulug' shoiri Aleksandr Sergeyevich Pushkin 1799-yil 6-iyunda Moskvada kambag'allashib qolgan dvoryan oilasida tug'ildi. Uning onasi Nadejda Osipovna buyuk Pyotrning arabi deb shuhrat qozongan, keyinchalik general darajasiga ko'tarilgan Ibrohim Gannibalning nevarasi edi. Otasi Sergey Lvovich kambag'allashib qolgan dvoryanlardan bo'lib, ma'rifatli, adabiyotni yaxshi ko'radigan odam bo'lgan. Ya'ni shoirning otasi adabiyotga juda qiziqqan bo'lib, uning boy kutubxoasi ham bor edi. Aleksandrning amakisi Vasiliy Lvovich Pushkin bo'lsa o'zi she'rlar ham yozib turar, zamonasining taniqli shoiru

adiblari bilan yaqin muloqotda bo'lardi. Pushkinlar xonadoniga N.M.Karamzin, I.I.Dmitriyev, K.N.Vatyushovlar tez-tez kelib turganlar.

Pushkinning ota-onasi farzandini chet ellik tarbiyachi – guvernerga (guverner-murabbiy, tarbiyachi) topshirgan edi. Pushkinning guvernerdan olgani shu bo'ladiki, u yetti yoshga kirganida frantsuz tilida mukammal o'qiy va yoza oladigan bo'ladi. Biroq frantsuz tarbiyachilari Pushkin tarbiyasiga foydali ta'sir ko'rsata olmaganlar. Bolalik chog'larida Pushkinda buvisi Mariya Alekseyevna Gannibal chuqur taassurot qoldirdi. Mariya Alekseyevna nevarasini behad yaxshi ko'rgan, unga ko'p vaqtini bag'ishlagan. U yosh Pushkinni rus tilida o'qish va yozishga o'rgatdi, unga ajoyib xalq ertaklarini aytib berdi. Shuningdek, Rossiyaning qadimgi turmushidan jonli hikoyalar aytib bergan. U nevarasiga, ayniqsa, podsho Pyotr I ning faoliyati haqida, bobokaloni Gannibal to'g'risida gapirishni yoqtirgan. Keyinchalik Pushkin rus tarixiga chuqur qiziqish bilan qaragan, hatto tarixiy mavzularda o'nlab asarlarni yaratgan. Pushkindagi tarixga qiziqishning dastlabki urug'larini uning qalbiga buvisi Mariya Alekseyevna ekan edi.

Rus krepostnoy dehqonlari, uy xizmatkorlari Pushkinning eng yaqin do'stlari edi. Pushkin enagasi Arina Rodionovnani hammadan ham ko'proq sevar edi. Pushkin buvisi va enagasidan eshitgan ertak va qo'shiqlarni umrbod esida saqlab qoldi. Ular Pushkinda ona tili va xalq poeziyasiga muhabbatni uyg'otdi.

Pushkinning o'zi kun bo'yi otasining kutubxonasida bo'lar, boshini ko'tarmay kitob o'qir edi. U o'n besh yoshga qadam qo'yganida rus va frantsuz tilidagi ko'p kitoblarni va badiiy asarlarni o'qib chiqdi, anchasini yod oladi.

Badiiy adabiyotni tinimsiz o'qishi, enagasidan va buvisidan eshitgan ertak va hikoyalari Pushkinda ijodga bo'lgan ischte'dodni barvaqt uyg'otdi. U har xil janrlarda qobiliyatini sinab ko'rdi: masallar, she'rlar, doston va komediyalar yozdi.

Litseyda (1811-1817).

1811 yilda Peterburg yaqinida Sarskoye Seloda o'rta va oliy ma'lumot beradigan maxsus o'quv yurti – litsey ochildi. Pushkin 12 yoshga to'lganda amakisi Vasilii Lvovich uni Moskvadan Peterburgga olib keladi. Yosh Aleksandr qabul imtihonlarini topshirib, mana shu litseyga kirdi.

Bu litsey podsho Aleksandrning buyrug'i bilan nufuzli dvoryanlarning bolalari uchun ochilgan bo'lib, undan podshoning umidi katta edi. Ammo podshoning bu umidlari puchga chiqdi.

Pushkin va u bilan birga o'qishga kirgan o'ttizta o'smir litseyning birinchi talabalari edi. Ular tezda do'stlashib ketishadi.

Litsey yopiq o'quv yurti edi: tarbiyalanuvchilar litseyda ham o'qir, ham yashar edilar. Litsey o'quvchilari o'qituvchilar bergan bilim bilangina cheklanib qolmay, hayot va kishilar haqida yana ham ko'proq bilim olishni istar edilar. Ular, ayniqsa, adabiy hayot va siyosiy voqealar bilan juda qiziqardilar.

Pushkin o'z o'rtoqlariga hamma vaqt samimiy munosabatda bo'lar, ayniqsa, I.I.Pushchin, A.A.Delvig, V.K.Kyuxelbekerni sevar edi. Ular keyinchalik rus tarixida salmoqli iz qoldirishdi va umr davomida Pushkinga sadoqatlarini saqlab

qolishdi. Delvig, Kyuxelbekerlar sheʼrlar yozar edilar. Bu sheʼrlar oʻquvchilarning gazetalarda va rasmiy qoʻl yozma jurnallarida chiqarilar edi.

Litsey talabalari koʻplab kitoblarni oʻqishar va oʻqiganlari ustida qizgʻin bahslar qilishardi. Pushkin oʻqishda ham, bahslarda ham tengdoshlari orasida ajralib turadi.

Pushkinning litseyda oʻqigan chogʻlari 1812-yilgi Vatan urushining tarixiy voqealariga toʻgʻri keldi. Bu voqea butun mamlakatni hayajonga soldi va koʻp kishilarda vatanparvarlik, milliy iftixor tuygʻularini uygʻotdi.

Pushkin va uning oʻrtoqlari litseydalik vaqtlaridayoq krepstnoy tuzumning nobopligi va adaolatsizligini tushunib olgan ilgʻor kishilar bilan tanishadilar.

Ularning fikrlari, nutqlari va xatlari Pushkinning oʻz hayotini xalqqa va uning ozodligi uchun kurashga bagʻishlash kerakligini anglashga yordam beradi.

Pushkin litseyda oʻqib yurgan vaqtlaridayoq sheʼrlar yoza boshlaydi. Pushkinning shoirlik shuhrati litsey doirasidan chetga chiqadi. Uning matbuotda bosilgan ilk asari 1814 yildan «Vestnik Yevrope» («Yevropa axboroti») jurnalida «Shoir doʻstimga» sheʼri boʻlib, mazmuniga koʻra u Kyuxelbekkerga bagʻishlangan edi. Pushkin yozgan ilk sheʼrlari qoʻlma-qoʻl boʻlib ketadi va u koʻpchilikning eʼtiborini qozonadi. Hatto Jukovskiydek atoqli shoir Pushkin bilan tanishish uchun atayin litseyga keladi. Jukovskiy keyinroq shoir P.A.Vyazemskiyga yozgan maktubida litseyga borish tafsilotini toʻla bayon qilib Pushkinni «adabiyotimizning umid yulduzi» deb ataydi. U yana: «Biz hammamiz birlashib, bu isteʼdodning oʻsishiga yordam bermogʻimiz darkor. Kelgusida u hammamizni ortda qoldiradigan ulugʻ shoir boʻlib yetishadi», deydi.

Pushkinning boshqa sheʼrlari yuqorida taʼkidlab oʻtganimiz sheʼri eʼlon qilingandan keyin bir yil keyin esa boshqa jurnallarda ham muntazam ravishda bosila boshlaydi.

Pushkin haqida yozgan mualliflarning deyarli hammasi uning litseydagi hayotidan yana bir voqeani eslab oʻtishadi. Bu – 1815-yilning yanvarida boʻlgan voqea. Oʻshanda talablarning yuqori kursga oʻtishlari oldidan imtihon boʻlgan.

Pushkin 1815-yil yanvarida litseyda tantanali imtihon vaqtida mashhur shoir Derjavin huzurida yangi yozgan «Sarskoye Selo xotiralari» sheʼrini baland ovoz bilan oʻqib beradi. «Mening ovozim, - deb yozadi Pushkinning oʻzi bu paytni eslab, - oʻspirinlarnikidek jaranglar, qalbim esa huzurbaxsh shodlik bilan toʻlgan edi. Men sheʼrimni qanday oʻqib tamomlaganimni xotirlay olmayman. Oʻqib boʻlib qayerga qochganimni eslay olmayman. Derjavin haddan tashqari quvonib, men bilan quchoqlashib koʻrishmoqchi boʻlib, meni yoʻqlatibdi... Ammo meni qidirib topolmadilar».

Darhaqiqat, imtihonda ishtirorok etgan shoir Derjavin sheʼrdan gʻoyat taʼsirlanib, koʻziga yosh olib, Pushkinni quchmoqchi, peshonasidan oʻpmoqchi boʻladi. Biroq Pushkin ham hayajonda oʻzini tutolmay, sheʼrini oʻqib boʻlishi bilan, zaldan yugurib chiqib ketgan va hech kim topolmaydigan joyga yashirib olgan edi.

Pushkin litseyda 6 yil tahsil oldi, 1817-yilda uni tamomlab, chinakam hayot yoʻliga kirdi. U shoir boʻlib yetishgan edi.

Peterburgda (1817-1820).

Pushkin litseyini bitirgandan so`ng, davlat chinovniki qilib tayinlandi. Lekin yosh shoirni bu xizmat qiziqitirmas edi. Uni poytaxtdagi madaniy hayot o`ziga tortdi. U ko`p mutolaa qildi, adabiy jamiyat va to`garaklarda qatnashdi, teatrlarga muntazam ravishda borib turdi va musiqani juda sevdi. Pushkin, ayniqsa, ijtimoiy-siyosiy voqealarni diqqat bilan kuzatib bordi.

Bu yillarda dvoryanlarning krepostnoy zulmga nafrat bilan qarovchi ilg`or qismlari yashirin jamiyatlar tuzib, bu jamiyatlarda podshoga va pomeschchiklarga qarshi qo`zg`olon ko`tarishga tayyorgarlik ko`rdilar.

Pushkin ularning harakatida bevosita ishtirok etmasa ham, ularning a`zolari bilan juda yaqindan aloqada bo`ldi. U inqilobchi dvoryanlarning otashin kuychisi bo`lib qoldi, qullik kishanlarini parchalab tashlashga qaratilgan, hurriyatparvarlik g`oyalari bilan sug`orilgan «Erkinlik» qasidasi (1817), «Chadayevga», «Ertaklar» (1818), «Qishloq» (1819) degan she`rlarini, podsho Aleksandr I, uning ministr va amaldorlariga qarshi hajviyalar yaratdi. Bu asarlar qo`l yozma holda faqat dvoryanlar o`rtasidagina emas, balki hurriyattalab ziyolilar, savodli dehqonlar va soldatlar o`rtasida ham keng tarqaldi.

Pushkinning bu vaqtlarda yozgan asarlari ichida litseydaligida boshlagan va 1820-yil ko`klamida tugatgan «Ruslan va Lyudmila» dostoni ayniqsa diqqatga sazovordir.

Ammo Pushkin xavf-xatar ostida qoladi. Uning she`rlari podsho qo`liga ham tushadi. Aleksandr I litsey direktori Engelgardt bilan uchrashganda, uning sobiq shogirdi Pushkinni tilga olib, u: «Pushkin kishini g`azablantiruvchi she`rlari bilan butun Rossiyani to`ldirib yubordi: yoshlar hammasi uning she`rlarini yod biladilar... Pushkinni Sibirga surgun qilish kerak», - dedi.

Bu nohaq buyruqdan xabardor bo`lgan shoirning do`stlari Karamzin, Jukovskiy, Chadayev uni surgundan qutqarib qolish uchun harakat qilishadi. Bu harakat tufayli shoirning qismati birmuncha yengillashadi. Uzoq va sovuq Sibirga yuborish o`rniga Pushkinni Rossiyaning janubiga surgun qildilar. Shoir 1820-yilning may oyida endigina 21 yoshni qarshi olgan vaqtda qarindoshlari va do`stlari bilan xayrlashib, Peterburgdan janub tomonga, Bessarabiya noibi general Inzov qo`l ostidadagi xizmatga surgunga ketdi.

Janubda (1820-1824).

Pushkin general Inzov idorasi o`rnashgan Yekaterinoslav (hozirgi Dnepropetrovsk) shahriga kelishi bilanoq, Dneprda cho`milib, xastalanib qoldi.

Shu vaqtda 1812-yilgi urush qahramoni general Rayevskiyning oilasi Pushkinni ko`rgani keladi; Rayevskiyning o`g`li Pushkinning do`sti edi. Rayevskiylar oilasi Kavkaz va Qrimga ketayotgan edilar. Ular shoir bilan samimiy munosabatda bo`ladilar. Pushkinni davolatishni sabab qilib general Inzovdan ruxsat olishga va uni o`zlari bilan birga olib ketishga muvaffaq bo`ladilar. Pushkin Kavkazga borib, ikki oy davomida mineral suvda (Pyatigorskda) davolanadi, so`ngra Rayevskiylar bilan birga Qora dengiz bo`ylab sayohat qiladi.

Janubning tabiati shoirni maftun etdi. Pushkin Kavkazdaligida tog` xalqlarining hayoti va urf-odatlarini bilan tanishadi; Rayevskiyning katta o`g`li bilan birga ingliz shoiri Bayronning bir qancha asarlarini ruschaga tarjima qildi. Ko`plab she`rlar yozdi. «Kavkaz asiri» dostonini yozishga kirishdi. Qrimda u bir qancha qadimgi afsonalarni yozib oldi. Qrimdan qaytishda yo`l-yo`lakay Boqchasaroyga qo`ndi. «Boqchasaroy fontani» dostonining mavzusi va g`oyasi shu yerda tug`ildi.

Pushkin 1820-yilning sentyabr oyida Kishinyovga bordi, chunki u sayohatda yurganida Inzovning idorasi Kishinyovga ko`chirilgan edi. Pushkin surgunda bo`lgan vaqtlarida ham Rossiyaning ilg`or kishilari bilan yaqin aloqa bog`lay oldi. Rossiyaning shimolida bo`lgani kabi, janubida ham samoderjaviye va krepostnoychilik tuzumiga qarshi kurashuvchi yashirin jamiyatlar tashkil etilgan edi. Pushkin Kishinyovda janubiy jamiyatning rahbari Pestel va boshqa dekabristlar bilan tanishdi. Ular o`z shoirlarini yaxshi ko`rishar va unga ishonar edilar.

Pushkin Kishinyov surgunida uch yilcha (1823-yilning iyul oyigacha) bo`ldi. Bu yillar Pushkin ijodining gullagan davri edi. Kishinyovda u bir qancha yirik asarlar va ajoyib she`rlar yozdi. «Kavkaz asiri» dostonini tugatdi (doston 1822-yilda bosilib chiqdi). «Boqchasaroy fontani» ustida ishladi. 1823-yil mayda «Yevgeniy Onegin» romanini yoza boshladi. «Afsungar Oleg to`g`risida qo`shiq» balladasi, «Tutqun» she`rini ham shu yillar orasida yozdi.

Pushkin, ozroq muddatga bo`lsa ham, Peterburgga borib turishga ruxsat etilishini bir necha marta iltimos qildi, lekin podsho amaldorlari uning iltimosini rad qildilar. Shundan keyin shoir o`zining boshqa biron kattaroq shaharga ko`chirilishini so`radi. Bu ishda o`rtoqlari ham unga yordamlashdilar va 1823-yilning yozida Pushkin Odessaga, Janubiy o`lka general gubernatori graf Voronsovning qo`l ostiga yuborildi.

Bu vaqtda Pushkin hammaga mashhur shoir edi. Odessaning ilg`or kishilari, ayniqsa, yoshlar Pushkini do`stona kutib oldilar.

Odessadagi dvoryan asilzodalar ichida Pushkinning anchagina dushmanlari ham bor edi. Ularning eng ashaddiysi graf Voronsov o`z atrofidagilarning xushomadlariga, ta`zim qilib turishlariga odatlangan takabbur amalparast edi. Xalqning shoirga bo`lgan muhabbati, kishilar tomonidan uning nomi sevib tilga olinishi Voronsovga hech yoqmasdi. U Pushkini kamsitishga, obro`sizlantirishga harakat qilar, unga munosib bo`lmagan mayda ishlarni buyurar va hatto, uni ta`qib qilish uchun maxfiy odam qo`ygan edi.

Pushkin bu amalparastga bo`yin egmasdi, unga atab hajviya yozdi. Shundan keyin Voronsov Pushkin ustidan shikoyat qilib, Peterburgga xatlar yozdi va shoirning Odessadan jo`natib yuborilishini talab qildi. Bir kuni Pushkinning o`z do`stlaridan biriga yozgan xati politsiya qo`liga tushadi, xatni ochib o`qiydilar, Bu xatda shoir o`zining dinga ishonmasligini yozgan ekan. Bu xat shoirdan tezroq o`ch olish uchun bahona bo`ladi. Natijada 1824-yil yozida podshoning amri bilan Pushkin Odessadan Pskov gubernyasiga, o`z ota-onasining joyi Mihaylovskoye qishlog`iga surgun qilindi.

Mihaylovskoye qishlog`ida (1824-1826).

Pushkin Mihaylovskoyeda ikki yil yashadi. Bu «zerikarli», og`ir yillarda shoirning eng yaqin kishisi uning enagasi Arina Rodionovna bo`lib qoldi. «U mening birdan-bir do`stim, faqat u bilangina zerikmayman», deb yozgan edi Pushkin. Shoir enaganing ertaklarini, hikoyalarini mehr-muhabbat bilan tinglar va ravon, obrazli so`zlarini eshitib, benihoya xursand bo`lardi. Enaga Pushkinga «Dengiz ortida faqirona yashovchi chittak» haqida yoki «Suvga borayotgan qiz» haqidagi qadimgi rus xalq qo`shiqlarini, ziqna pop, uning chaqqon xizmatkori, Sulton shoh va boshqalar haqidagi ertaklarini aytib berar edi.

Mihaylovskoyeda Pushkinning xalq og`zaki ijodiyotiga bo`lgan qiziqishi yanada kuchaydi. Pushkin gadoy, ko`rlarning qo`shiq, ertak va hikoyalarini tinglaydi va yozib oladi. U dehqonlarning so`zlarini, maqollarini eshitadi. Buyuk shoir xalqdan o`rganib, so`z boyligini oshiradi. U oddiy kishilarning sodda hayotini o`rganadi. Rus qishlog`ining ajoyib manzarasini, uning qahraton qorli qishini, go`zal bahorini, oltin kuzini ko`rdi. Bu taassurotlarning hammasi shoir ijodida o`z aksini topdi.

Pushkin xilvat Mihaylovskoye qishlog`ida ko`p va samarali ishladi.

Bu yerda u «Lo`lilar» dostonini yozib tugatdi, yuzga yaqin lirik she`rlar yaratdi. «Yevgeniy Onegin» she`riy romani ustidagi ishini davom ettirdi. U 1824-yilning oxiridan to 1825-yilning oxirigacha «Boris Godunov» nomli fojiasini yozdi. Bu asarning bosh qahramoni xalq bo`lib, shu jihatdan u jahon adabiyotida birinchi hisoblanadi. Yuqorida ta`kidlab o`tganimizdek, buvisining yoshligida aytgan hikoyalari ta`sirida shoirda tarixga bo`lgan qiziqish katta edi. Shu munosabat bilan u «Boris Godunov» fojiasini yozadi. Pushkinning o`zi eslashiga ko`ra, u 1825-yilning noyabrida fojiaga nuqta qo`ygach, uni yolg`iz o`zi ovoz chiqarib o`qiydi-da, keyin qarsak chalib, «Yashavor, Pushkin!» deya hayqirgan ekan.

1825-yilda Pushkinning qadrdon do`stlaridan Delvig bilan Pushchinning uni ko`rishga Mihaylovskoyega kelishlari shoir hayotida eng quvonchli damlaridan biri bo`ldi.

Xuddi shu yilning noyabrida podsho Aleksandr I ning o`lgani, 14 dekabrda ko`tarilgan dekabristlar qo`zg`olonining yangi podsho Nikolay I tomonidan shafqsiz bostirilgani to`g`riisidagi xabarlar Mihaylovskoyegacha yetib keldi.

Jazolanganlar qismati shoirni qattiq qayg`uga soldi. «Osib o`ldirishga o`ldirdilar, lekin 120 do`stim, yoru birodarim va o`rtoqlarimning katorga qilinishi g`oyat dahshatli!» - deb yozgan edi Pushkin.

Tintuv vaqtida qamoqqa olingan dekabristlarning ko`pidan Pushkin she`rlari topilgan va dekabristlar ularni inqilobiy ishlarga Pushkin she`rlari ilhomlantirganligini aytganlar.

1826-yil sentyabr oyi boshida Pskov gubernatori chinovniklaridan biri Pushkin oldiga kelib, shoirga yo`lga tayyorlanish kerakligini buyuradi. Chunki yangi podsho uni afv etib, Moskvaga chaqirtirgan edi. Shu bilan shoirning surgun davri tugaydi.

Lekin bu narsa shoirga ko`rsatilgan marhamat bo`lmay, balki podsho va uning jandarmlarining hiyla-nayrangdan iborat siyosati edi. Ular ulug` shoirni bundan keyin chekka bir joyda saqlab turish mumkin emasligini angladilar.

Pushkin allaqachonlar xalqning sevimli shoiri bo`lib qolgan va uni butun Rossiya yaxshi tanir edi. Podsho uni saroy shoiriga aylantirish fikrida chaqirtirgan edi.

Moskvada (1826).

Yo`ldan charchab kelgan Pushkinni to`ppa-to`g`ri podsho huzuriga olib kirdilar. Shu kunlarda Moskvada bo`lgan podsho uning yakka o`zini qabul qildi. Nikolay dastavval Pushkindan shunday deb so`radi: «Agar sen Peterburgda bo`lsang, 14 dekabrda voqeada ishtirok etgan bo`larmiding?» Shoir o`ylab ham turmay, to`ppa-to`g`ri javob berdi: «Albatta, davlatpanoh! Mening hamma o`rtoqlarim qatnashgan isyonda men ham ishtirok etmay qolmas edim». Podsho o`zini eshitmaganga solib qo`ya qoladi. Podsho hali Pushkinni xayr-ehsonlar bilan qo`lga o`rgatib olishdan umidvor edi.

Podsho bu uchrashuvda Pushkinni o`z tarafiga tortish maqsadida munofiqlik bilan unga istagan yerda «ozod» yashashga ruxsat berdi. Nikolay I Pushkin bilan so`zlashgan paytda o`zini uning himoyachisi, do`sti qilib ko`rsatishga harakat qildi. Ammo ko`p o`tmadan u adashganini tushunadi. Buni shoirni ta`qibdan qochirmay, uning ustidan uzluksiz ma`lumotlar yozib turgan ayg`oqchilar ham tasdiqlashadi. «Pushkinning qalami va gap-so`zlari hech qachon hukumat foydasiga yo`naltirilmaydi» deb xulosa chiqarilgan shunday ma`lumotlarning birida, ammo shunda ham podsho «mehrbonlik» bilan shoirga homiylik qilishni qo`ymaydi. Lekin bunaqa zo`raki homiylik Pushkinga foydadan ko`ra zarar keltirardi. Chunki podsho adabiyot masalalarida durustroq maslahat beradigan, ijodkorning o`ziga xos tabiatini tushunadigan darajada dono emas edi.

Moskva Pushkinni xursandchilik bilan kutib oldi. Moskvada shoirning ko`pgina samimiy do`stlari bo`lib, ular uning zo`r talantini juda sevar va qadrlar edilar. Lekin Pushkinning do`stlari bilan birga dushmanlari ham bor edi. Moskvadagi to`ralar va boylar unga yomon ko`z bilan qarar edilar.

Pushkin Moskvadagi hayotining birinchi oylaridayoq o`zining erkin emasligini seza boshladi. Jandarmlar ko`z-quloq bo`lib, shoirni hamma vaqt poylab yurar edilar. Uni bir necha martalab tergovga chaqirdilar. Pushkin jandarlardan so`roqsiz Moskvadan tashqariga bir qadam ham chiqa olmas edi. Jandarm boshlig`i, podshoning shoir orqasidan qo`ygan nazoratchisi graf Benkendorf Pushkinning o`z asarlarini podshoning ruxsatisiz bosib chiqarishi u yoqda tursin, hatto o`rtoqlariga o`qib berishga ham yo`l qo`ymas edi.

Nikolay I va dvoryan asilzodalari Pushkinni «o`z» shoirlariga aylantirish mumkin emasligiga tezda ishonidilar. Ulug` shoir samoderjaviyega bo`ysunmadi, dekabristlar yengilgan bo`lsalar ham, Pushkin ularga avvalgiday sodiqligicha qolaverdi. Pushkin Mihaylovskoye qishlog`idan qaytgandan so`ng yozgan she`rlarida dekabristlar ishining g`alaba qozonishiga bo`lgan ishonchini dadillik bilan kuyladi.

Sargashtalik yillari (1817-1830).

Pushkin surgundan ozod qilingandan keyingi bir necha yil shoirning «sargashtalik yillari» deb ataladi. Haqiqatan ham hukumat doiralari bilan to`qnashish, rasmiy jurnal tanqidchiligi bilan kelishmaslik, ularning shoir ijodining

ahamiyatini tushunmasligi, dekabrist do'stlaridan judolik – hammasi qo'shilib, Pushkinda diqqinafaslik, zerikish, hayotidan norozilik hissini uyg'otadi. Bu yillarni u bir joydan boshqa joyga ko'chish bilan o'tkazadi. U goh Moskvada, goh Mihaylovskoye, goh Peterburg, goh Malinovkada «Tver guberniyasidagi bir tanishining mulkida», goh Ostafyevoda (Moskva atrofida) yashaydi.

Pushkin surgunda g'azablanib yurgan dekabristlar va do'stlarining taqdiri haqida doimo o'ylar edi. Bu uning ijodida ham aks etdi. U «Arion» (1827) she'rida: «O'sha qo'shiqlarni hali ham kuylayman», deydi. «Sibirga maktub» (1827) she'rini do'stlariga yuborib, ularga bo'lgan sevgisini bayon etdi. Pushkin hatto podsholikdan ruxsat so'ramay, dekabristlar harakatida ishtirok etganliklari uchun soldat qilib Kavkazga urushga yuborilgan (Rossiya bilan Turkiya o'rtasida urush borar edi) ba'zi do'stlarini ko'rish maqsadida to'ppa-to'g'ri harakatdagi armiya safiga (Arzrumga) jo'nab ketdi. Bu safari uchun Pushkin Benkendorf orqali podshodan tanbeh (vigovor) olgan edi.

Pushkin umrining oxirgi yillari (1830-1837).

1830-yilning bahorida Pushkin Arzrumdan Moskvaga qaytib keldi. Shu yilning kuzida otasining yer-suvi joylashgan Boldino qishlog'iga borib, uch oy turdi.

Shu uch oy ichida u eng ko'p asar yaratdi. «Yevgeniy Onegin» ning VIII va IX boblarini, «Kolomnadagi uy» she'riy qissasini, to'rtta «Kichik fojialar»ini, «Belkin povestlari», «Goryuxin qishlog'i tarixi», talay she'rlar, adabiy-tanqidiy maqolalarini yozdi. Bu asarlarda Pushkin realizmi yanada chuqurlashdi.

Pushkin 1831-yilda Moskvadan go'zal qizlaridan biri bo'lgan N.N.Goncharovaga uylandi va to'ydan keyin er-xotin Peterburgga ko'chib ketishdi. «Men uylandim, baxtiyorma, - deb yozadi Pushkin do'sti Pletnevga. – birdan –bir istagim shuki, hayotimda hech narsa o'zgarmasin – bundan yaxshirog'iga erisholmayman». Biroq bu gal ham Pushkin istaganday bo'lmaydi. Peterburgda Pushkin va Natalya Goncharova podsho saroyiga yaqin guruhlar davrasiga jalb qilinadi. Bu davra esa faqat hashamatli ballar, tantanavor kechalar, ziyofatlar bilangina emas, har xil mayda ig'volar, g'iybatlar bilan ham band edi.

Tabiiyki, bunday bo'g'iq muhit havosidan nafas olish Pushkinga malol keladi. Biroq Pushkin o'z ixtiyorini kiborlar muhitining oqimiga berib qo'ymaydi. U yana tinimsiz mehnatga beriladi. Xuddi shu yillarda Pushkin bir qator ertaklar yartadi. «Shoh Sulton va uning azamat o'g'li Gvidon haqida ertak», «Baliqchi va oltin baliq haqida ertak», «O'lik malika va yetti bahodir haqida ertak», «Pop va uning xizmatkori Balda haqida ertak» kabilar shular jumlasidandir.

Pushkin yana chet ishlar Kollegiyasiga xizmatga olindi va kanselyariyada o'tirish o'rniga ulug' Pyotr tarixini yozish uchun arxivlarda ishlashga ruxsat etildi.

1833-yilda Pushkin podshoning ruxsati bilan Rossiya bo'ylab to'rt oy safarga jo'naydi va Qozon, Orenturga, Uralsk kabi shaharlarda bo'lib, arxiv materiallari bilan tanishib, Pugachyov harakati haqida ilmiy ish yozmoqchi bo'ldi. Shu niyatini amalga oshirish maqsadida 1833-yilning yoz oylarida Pugachyov harakat qilgan joylarni, uni ko'rgan-bilgan qariyalar bilan suhbatlashib, qo'zg'olon haqidagi ma'lumotlarini boyitdi. U safardan qaytishida Boldino qishlog'ida

to`xtab, kuzni shu yerda o`tkazdi. «Pugachyov tarixi» kitobini, «Mis chavandoz» dostonini, «Qarg`a xonim» hikoyasini va talay she`rlarini yozdi.

Pushkinni dehqonlar qo`zg`oloni mavzusi ko`pdan qiziqtirib kelar edi. «Dubrovskiy» asari ham shu mavzuda yozildi.

Pushkinning nasriy asarlari ichida «Dubrovskiy» asari alohida o`rin tutadi. Dastavval, Pushkin Dubrovskiy hag`ida roman yozmoqchi bo`lgan, biroq ish davomida bu niyatidan kechib, qissa yozish bilan cheklangan. Asar hajman kichkina bo`lsa-da, mazmunan juda teran. Ma`lumki, Dubrovskiy pomeschchik bo`lsa-da, adolatsizlikka qarshi bosh ko`targan isyonkor odamdirdir. To`g`ri, uning isyonkorligi bir oz torroq xarakterga ega, u birinchi navbatda, otasi uchun pomeschchik Troyekurovdan o`ch olish maqsadida harakat qiladi, biroq shunday bo`lsa-da, ayrim o`rinlarda uning isyoni kengroq mazmun kasb etadi. Qissa psixologik jihatdan puxta dalillangan, o`tkir syujet asosiga qurilgan, ayni choqda, har qanday sun`iylilikdan, zo`rma-zo`rakilikdan xoli. Eng muhimi shundaki, Pushkin butun qalbi bilan Dubrovskiyni alqaydi, uni mard, olijanob, adolli odam tarzida ko`rsatadi. Adib o`z qahramoni Troyekurovning qizi Mashaga muhabbatini tasvirlashda ham birinchi navbatda, Dubrovskiydagi ritsarlik xislatlarini alohida ta`kidlaydi.

A.S.Pushkinning so`nggi asarlaridan biri «Kapitan qizi» qissasidir. Bu qissa 1836-yilning 19-oktyabr kuni yozib tugatilgan bo`lib, Pushkin prozasining eng yaxshi namunasi hisoblanadi. Bu qissa ham tarixiy asar- unda Yemelyan Pugachyov qo`zg`oloni bilan bog`liq voqealar aks etgan. Biroq yozuvchi Yemelyan Pugachyov obrazini asarining markaziga qo`ymaydi. Asarning bosh qahramonlari Orenburg qal`asining komendanti kapitan Mironov, uning rafiqasi Vasilina Yegorovna, ofitser yigit Pyotr Grinyev, uning sevgilisi – kapitan qizi Masha Mironovadir. Shuningdek, Pyotr Griyevning xizmatkori Savelich ham qissada o`ziga xos o`rin tutadi. A.S.Pushkin asar personajlarning hammasini yorqin ranglarda, hayotiy bo`yoqlarda tasvirlaydi. Ayniqsa, qissada Pyotr Grinyevning og`ir hayotiy sinovlarda ulg`ayishi, mardona tabiatining shakllanishi yaxshi tasvirlangan – u bizning ko`z o`ngimizda bo`shgina tajribasiz yigitdan xavf-xatarlardan qo`rqmaydigan tadbirkor ofitserga aylanadi.

Pushkin Yemelyan Pugachyov obrazini ikkinchi darajali personaj sifatida ko`rsatsa-da, unga o`zining xayrixohligini yashirmaydi. Birinchi marta u bo`ronda adashgan Grinyevni to`g`ri yo`lga solib yuboradi va buning evaziga barinning qimmatbaho po`stini bilan taqdirlanadi. Keyinchalik esa u Pyotr Grinyevni va Masha Mironovani dordan xalos etib, o`zining olijanobligini ro`yirost namoyish etadi.

Pushkin 1835-yilning oxirida «Sovremennik» degan jurnalni nashr etishga ruxsat oldi. U hayot vaqtida chiqqan shu jurnalning to`rt sonida «Kapitan qizi», «Arzrumga sayohat», «Xasis ritsar» asarlari va bir necha she`rlari ham bosildi.

Bu orada Pushkinning boshi ustidagi bulutlar quyuvlasha boradi. Podsho Nikolay I har xil yo`llar bilan shoirni tahqirlashga urinadi, uni kamsitadigan ishlar qiladi. Shu maqsadda u Pushkinga kamer –yunkerlik unvonini beradi. Bu unvon odatda yosh yigi'larga beriladigan unvon bo`lgani uchun, Pushkin buni kamsitishdek qabul qiladi. Shuning uchun shoir g`ururini qo`ldan bermay yozadi:

«Men fuqaro bo'ligshim, hatto qul bo'lishim mumkin, biroq sira-sira malay va masharaboz bo'lmayman!». Bo'yin egishdan bosh tortish, malay bo'lishni istamaslik tufayli Pushkin bilan kiborlar munosabati borgan sari yomonlashadi.

Umrining oxirgi yillarida Pushkin uchun ijod qilish va yashash tobora og'irlashdi. Shoirning xotini Natalya Nikolayevna saroy bazmlarini sevar, kam o'qir, erining ijodi bilan qiziqmas edi. Pushkinning xotini uchun va ko'payib turgan oila a'zolari uchun bo'lgan harajati ham osha bordi. Shoirning daromadi esa oz edi. Buning ustiga Pushkinni yomon ko'ruvchi kiborlar jamiyati unga qarshi hujumni kuchaytirishni davom ettirdilar. Bu hujum usti yaltiroq, ichi qaltiroq gvardiya ofitseri Dantes chet eldan Rossiyaga kelgan vaqtda ayniqsa avj oldi. Uning shoirning xotiniga odamlar o'rtasida oshkora gap otib yurishi Pushkinning sha'niga isnod keltiradigan g'iyb'atlarga sabab bo'ldi. 1836-yilning noyabr oyida Pushkin imzosiz maktub oladi. Maktub Pushkinni haqorat qilgan, uning nomusini tahqirlovchi iboralarga to'liq edi. Pushkin bu maktubni golland elchisi Gekkeren yozgan deb o'ylaydi va uning tutinggan o'g'li Dantesni duelga chaqiradi. Shoir gap faqat Dantesdagina bo'lmay, balki podsho boshliq butun kiborlar jamiyatida ekanligini yaxshi tushunsa ham uni duelga chaqirishga majbur bo'ldi. Bundan tashqari, Dantes o'ta surbet odam bo'lib, Pushkinning xotiniga oshkora xushomad qilgan edi.

Duel va shoirning o'limi.

1837-yil 1837-yilning 8-fevral kuni (eski hisobda 27-yanvar) da Peterburg yaqinida, Chyornaya rechkada o'q tovushi eshitildi. Bu otilgan o'q Pushkinni halok qildi. Razil fransuz asilzodasi, Gollandiya elchisining asrandi o'g'li, ofitser libosidagi yollangan qotil Dantes ulug' shoirni og'ir yarador qildi. Rus xalqiga yot va dushman bo'lgan Dantes Rossiyaga amal va boylik izlab kelgan edi. Dvoryan asilzodalari uning qonli qo'lini Pushkinga qarshi ko'tartirgan edilar. Dueldan ikki kun keyin – 10-fevral kuni (eski hisobda 29-yanvar) da Pushkinning yuragi urushdan to'xtadi.

Podsho Nikolay I va uning hukumati duel bo'lishidan avvaldan xabardor edi, biroq uning olidini olib, buyuk shoirni o'limdan saqlab qolish uchun hech narsa qilmaydi. Aksincha, Pushkinni Dafn qilish marosimi umumxalq namoyishiga aylanib ketishidan qo'rqqan podsho buyuk shoirni imi-jimida ko'mish haqida ko'rsatma berdi.

Sevikli xalq shoiri bilan xayrlashish uchun minglab kishilar keldilar. Ular o'z shoiri uchun motam tutgan oddiy rus kishilari edilar. Pushkinning tobuti ustida ho'ngrab yig'lagan oddiy bir cholni ko'rib undan: «Siz shoirning qarindoshimisiz?» - deb so'raganlarida u qaddini rostlab olib: «Men – rusman!» deb javob bergan edi. Faqat saroy kishilarigina shoirga motam tutmadilar.

Podshoga «Pushkinning vafotidan beri... uning uyiga 50 mingga yaqin kishi kelib ketdi», deb ma'lumot yuborildi. Shunchalik ko'p xalqning Pushkin uyiga kelishi Nikolay I ni tahlikaga soldi. U Pushkinning jasadi solingan tobutni yashirin ravishda jandamlar nazorati ostida Pskov guberniyasidagi Svyatiye Gori degan joyga olib ketishni buyurdi. Ulug' shoirni 1837-yil 15-fevral kuni (eski hisobda 6-

fevral) da Mihaylovskoye qishlog'i yonidagi qadimgi Svyatigorskiy monastrining devori yoniga ko'ndilar.

Jahon adabiyoti tarixidagi eng buyuk siymolardan birining hayoti ana shu tarzda fojiona tamom bo'ladi. Biroq podsho boshliq zamonaning qorakuchlari Pushkin nomini har qancha yo'qqa chiqarishga urinishmasin, buning uddasidan chiqa olmaydilar: Pushkin she'riyati osmonida quyoshdek balqishda davom etadi. Uning asarlari esa sekin-asta Rossiya sarhadlaridan o'tib, dunyoning eng olis joylarigacha yetib boradi va millionlab odamlarning qalbini zabt etadi. Beixtiyor shoirning o'limidan oldin yozgan so'nggi yirik she'ri «Haykal» esga tushadi. Unda shoir asarlari bilan o'ziga «qo'lda sozlab bo'lmaydigan haykal» yaratganini, hech qachon haykal poyiga olib keluvchi «xalqning ziyorat yo'lini maysa-giyoh band qilmasligini aytadi:

Butun Rossiyani chulg'ab olar ovozam,
Undagi har bir ulus meni yodlab turajak.
Mag'rur olov bolasi, fin ham, bukun beorom
Yurgan tungus, hatto dashtin bir qalmoq.

Shoirning bashorati to'g'ri chiqdi. Bugun u jamiki xalqlar uchun eng ardoqli shoir bo'lib qoldi.

Pushkin bevaqt vafot etdi: «Rus she'riyatining quyoshi» so'ndi, lekin uning o'lmas asarlari xalqlar qalbida mangu qoldi. Uning asarlari samoderjaviye va dvoryanlarning jabr-zulmiga qarshi nafrat o'tini yoqdi.

Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, Pushkinga butun xalq motam tutdi. Peturburgda bir she'r qo'lma-qo'l yura boshladi. Lermontov «Shoirning o'limi» she'rida Pushkinning haqiqiy qotilini dadil va mardona ko'rsatib berdi. Bu she'r qo'l yozma holidagi Peterburg va butun mamlakatga yoyildi.

«Shoirning o'limi» deb atalgan bu she'rda og'ir judolik alami ham, bu fojiani tug'dirgan qora kuchlarga nafrat ham g'oyat zo'r ehtiros bilan ifodalangan edi. Albatta, o'sha kunlarda buyuk shoir kibarlar dunyosining qurboni bo'lganini, uni turli-tuman fisqu fasodlar halok qilaganini, podsho esa bu fojining oldini olish o'rniga voqealaarning borishini loqayd qalb bilan tomosha qilib turganini ancha-muncha odam bilardi. Bilardiyu, lekin hech kim buni baralla ovoz bilan aytgani yo'q edi. She'rda Pushkinning o'limi haqidagi haqiqat ro'yirost aytilgandi. Unda mavjud qonunlar ortiga yashiringan, podsho taxtini panoh qilib olgan saroy ahli ochiqdan-ochiq shoirning jallodi, deb atalgan, bu qora kuchlar kelgusida javobgar bo'lishi, jazolanishi muqarrar ekani ta'kidlangan edi:

Siz taxt uchun ochko'z olomon
Hurriyat, dahoning, shonning jallodi.
Qonunlar siz uchun panoh – soyabon,
Sud ham, haqiqat ham jimjit turadi...
Lekin ey buzuqlik mahramlari, bor,
Bor hukmi ilohiy, u sizni kutar...

Pushkin asarlari jonajon xalqni hurmat qilish va sevishga o'rgatadi. Biz uning bolalar uchun yozgan va bolalar tomonidan sevib mutolaa qilinadigan

asarlari xususida to'xtalish orqali ushbu fikrning to'g'ri ekanligiga yana bir bor ishonch hosil qilamiz.

A.S.Pushkin xalq og'zaki ijodini bolalikdan berilib o'rgandi. Buloqday qaynab-toshgan xalq og'zaki ijodi shoirning ilhomiga ilhom qo'shdi. Kelajakda mashhur shoir bo'lib, jahonga tanilishida boy manba bo'lib xizmat qildi. U, ayniqsa, o'zining ertak-dostonlari bilan yosh kitobxonlarning hurmat-olqishiga sazovor bo'lib kelmoqda.

A.S.Pushkin o'zining «Pop va uning xizmatkori Balda haqida ertak» (1831), «Baliqchi va oltin baliq haqida ertak» (1833), «O'lik malika va yetti bahodir haqida ertak» (1833), «Oltin xo'roz haqida ertak» (1834) kabi ertak-dostonlari bilan jahon bolalar adabiyoti xazinasini yanada boyitdi.

Yuqorida biz ta'kidlab o'tgan asarlarning hammasi boy va rang-barang xalq og'zaki ijodi ta'sirida yuzaga kelgan. Bu asarlar zamirida faktik materiallar yotganligini ko'ramiz. Masalan, shoir «Ajoyib bolalar», «Egriqo'» xalq ertaklari asosida «Shoh Sulton va uning azamat o'g'li knyaz Gvidon haqida ertak», «Qurumsoq kampir» xalq ertagi va rus xalq folklorining to'plovchilaridan biri V.Dal hikoya qilib bergan syujet asosida «Baliqchi va oltin baliq haqida ertak», «Sehrli ko'zgu» ertagi asosida «O'lik malika va yetti bahodir haqida ertak», uzoq yillar xalqni ayovsiz ishlatib, unga rahm-shafqat nima ekanligini bilmay o'tgan va uning hatto pok xizmatlarini o'zida mujassamlantirgan «Shabarsha batrak» ertagi asosida «Pop va uning xizmatkori Balda haqida ertak» yaratilganligini ko'ramiz. Bu ertaklarning hammasi shoirning ijodiy laboratoriyasida ishlanib, sayqallanib, yanada o'qimishli, ta'sirli qilib yaratilgan. Ayniqsa, oltin baliq va baliqchi chol haqidagi ertagi juda ommalashib ketgan.

A.S.Pushkin oddiy, mehnatkash xalqni yaxshi ko'radi, uni iloji boricha himoya qilishga, yon bosishga harakat qiladi. Shuning uchun ham uning ertak-dostonlarida xalqqa bo'lgan cheksiz hurmat tuyg'usi barq urib turadi.

Chunonchi, Dadon shohni oling («Oltin xo'roz haqida ertak»). U g'irt ahmoq, na xalqni sevadi va na farzandlariga mehribon otalik qila oladi. Dadon o'taketgan darajada maishatparast va kaltabin. U butun podsholigidan, xalqidan, farzandlaridan o'zga yurtli makkor ayolni ustun qo'yadi. Buni xalq kechirmaydi. Natijada shoh xalqning qahr-g'azabiga duchor bo'ladi. Oltin xo'roz tepkisidan halok bo'lgan shohga birovning rahmi ham kelmaydi, shohning o'limi ularga shodlik va ozodlik baxsh etadi.

Pop («Pop va uning xizmatkori Balda haqida ertak») obrazini shoir o'ziga xos tarzda aks ettirib eradi. Tekinxo'r, ochko'z, o'zgalar hisobiga umr kechiradigan bir pastkash kimsa ekanligini keskin ochib tashlaydi. Unga qarama-qarshi qilib oddiy va halol, mehnatkash va bahodir yigit Balda obrazini ijod cho'qqisiga ko'taradi.

Ikki qahramonning bozordagi o'zaro suhbatidanoq kitobxon kimning qanday inson ekanligini darhol sezadi:

«Bo'lsin oshpaz, otboqar ham duradgor,
Ayt-chi bunday arzon malay qayda bor?»
Balda debdi: «Yaxshi malay bo'layin,
Bergan obi-yovg'oningga ko'nayin.

Xizmatimga haq to`laysan shu xilda:
Peshanangga uch chertaman bir yilda»,
Pop bo`lsa-chi ancha o`ylab qolipti,
Peshanasin qashib qo`li tolipti.
Pop o`ylarmish: bir gap bo`lar – to`lar haq,
Chertkildan chertkilar ham qilar farq,
Balda qo`ygan shartiga ko`nib, debdi pop:
«Bu shart senga va menga ham ma`qul xo`p:
Endi mening hovlimda kun ko`raver,
G`ayrat bilan xizmat qilib yuraver».

Ha, hayotda har bir narsaning, jumladan, tekinxo`rlik, ochko`zlikning ham poyoni, oxiri bor. Kaltabin pop chertkini yeb halok bo`ladi.

Dastlab pop uni bir yil qattiq ishlatadi. Balda bergan va`dasiga binoan to`rt kishining ovqatini yeb, yetti kishining ishini qiladi:

«Erta turib hech bir ishni qo`ymasmish,
Qo`sh qo`sharmish, talay yerni haydarmish.
Pech yoqarmish, bozor borib qaytarmish,
Pishirgani tuxumlari artarmish».

Lekin va`dalashilgan vaqt yaqinlashgan sari pop undan qanday qutulish yo`lini qidira boshlaydi. Oxiri xotini bilan maslahatlashib, Baldani huzuriga chaqirib shunday deydi:

«Menga halol xizmat qilgan bolasan!
Quloq bergin: jinlar menga bir zamon
O`lgunimcha to`lar bo`lgandi o`lpon.
Uch yil bo`ldi to`lashmaydi hech bir haq,
Soz bo`lardi o`sha haqlar unsa naqd.
Atalangni ichib bo`lib jo`nasang,
To`latdirsang, bermaganga qo`ymasang».

Balda uning gapi bilan jinlar huzuriga borib, ularning barcha shartlarini bajarib, aytilgan o`lponni popga keltirib beradi va va`dasiga binoan popni chertadi. Natijasi esa o`quvchiga ma`lum.

«Baliqchi va oltin baliq haqida ertak» dostonida shoir pok muhabbat mangu bo`lishini orzu qiladi. Boylik, mansab deb o`tgan kunni unutmastlikni istaydi. Bundan tashqari, kimki halol peshona teri to`kib boylik orttirmasa, birovlar hisobiga boyiydigan bo`lsa, u hech qachon yuqmasligini, birovnikimi, tamom birovnikiligicha qolib ketishini kampirning qismati bilan chog`ishtirib hikoya qiladi. Yer yuzi, butun olam hukmroni bo`lib olgan kampir cholni mensimaganligi uchun, ochko`z va badbaxtligi uchun yana eski hammom, eski tos bilan qolib ketaveradi. Buni shoir cholning so`zi bilan juda chiroyli ifodalaydi:

Qaytdi kampir yoniga axir,
Ko`rsa; tag`in o`sha yerto`la,
Bo`sag`ada o`tirar kampir;

Qarshisida teshik tog`ora.

Rostgo`y, haqiqatni yoqlovchi shoir «O`lik malika va yetti bahodir haqida ertak», «Shoh Sulton va uning azamat o`g`li knyaz Gvidon haqida ertak» asarlarida haqiqat bir kun emas, bir kun o`z o`rnini topadi, hamma baxtli, baxtiyor bo`ladi, degan fikrni ilgari suradi.

A.S.Pushkinning xalq og`zaki ijodiga asoslanib yozgan «Ruslan va Lyudmila» asari ham bolalar qalbiga ancha yaqin turadigan dostonlardan biri hisoblanadi. Rus ertaklari, qo`shiqlari, afsonalari bu g`aroyib asarga favqulodda go`zal mazmun bergan. Yuksak insonparvarlikni o`zida mujassamlashtirgan yorqin talant egasigina shunday asarni yarata olardi.

Mashhur rus romantik shoiri Jukovskiy «Ruslan va Lyudimila» dostoni nashr etilgach, Pushkinga «G`olib o`quvchimga mag`lub murabbiydan» deb yozilgan portretini sovg`a qiladi. Bu buyuk shoir dahosiga, qaysiki, ustozdan g`olib kelib va zamondan ilgarilab ketgan kurashchan insonga berilgan xolisona baho edi.

Mana shuning uchun Pushkinga Rossiyaning mangu, otashin shoiri bo`lib qolmoq baxti nasib etdi.

Mustahkamlash uchun muammoli savollar:

1. A.S.Pushkinning tarbiyasi va o`qish-o`rganishga bo`lgan havasi to`g`risida so`zlab bering.

2. Shoir litseyda qanday hayot kechirdi?

3. U maktabdoshlari bilan qanday munosabatda bo`ldi?

4. Shoirning o`sha davrdagi bo`lgan qarashlarini so`zlab bering.

5. Nima uchun podsho Pushkinni surgun qildi?

6. U surgunda qanday hayot kechirdi va qanday asarlarini yozdi?

7. Shoir dekabristlarga qanday munosabatda bo`ldi?

8. Pushkin Mihaylovskoye qishlog`idagi surgun yillarida qanday hayot kechirdi?

9. U kimlarni va nimalarni yoqtirardi, kimlardan nafratlanardi?

10. Bu yillarda qaysi asarlarini yozdi?

11. Pushkinni Nikolay I nima maqsadda huzuriga chaqirtirganini, shoirning podshoga va kiborlar jamiyatiga munosabati haqida so`zlab bering.

12. Pushkin Boldino qishlog`ida qanday asarlar yozdi?

13. Pushkinni kimlar duelga chiqishga majbur qildi? Shoirning o`limi va dafn marosimi haqida so`zlab bering.

14. «Shoh Sulton va uning azamat o`g`li knyaz Gvidon haqida ertak» asarini o`zbek tiliga kim tarjima qilgan?

15. Ushbu ertakda qanday g`oya ilgari surilgan?

16. «Pop va uning xizmatkori Balda haqida ertak» asari qaysi rus xalq ertagi asosida yaratilgan va uni o`zbek tiliga kim tarjima qilgan?

17. «Baliqchi va oltin baliq haqida ertak» asarining yaratilishiga sabab bo`lagan ertak syujeti xususida gapirib bering.

18. «Oltin xo`roz ertagi» o`zbek tiliga kim tomonidan tarjima qilingan?

19. Ushbu ertak yaratilishiga sabab bo'lgan asar muallifi va asarning nomi haqida nimaalarni bilasiz?

20. «O'lik malika va yetti bahodir haqida ertak» asari jahon bolalar adabiyoti vakillaridan qaysi mualliflarning asarlari bilan mavzu, mazmun va g'oyasi jihatidan o'xshash?

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bekmuhammad U. Arzanda general orzusi // Darakchi, № 15 (422). – 2007. – B. 47.

2. Jumaboyev M. Bolalar adabiyoti : Darslik –majmua. – Toshkent: O'qituvchi, 1994. – B. 207-215.

3. Jumaboyev M. Bolalar adabiyoti. – Toshkent: O'zbekiston, 2003. – B. 205-208.

4. Jumaboyev M. O'zbek va chet el bolalar adabiyoti: Oliy o'quv yurtlarining boshlang'ich ta'lim va tarbiyaviy ishlar metodikasi fakultetlari talabalari uchun darslik. – Toshkent: O'zbekiston, 2003. – B. 209-212.

5. Jumaboyev M. Bolalar adabiyoti: Pedagogik yo'nalishdagi kollejlarda uchun darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 2003. – B. 205-208.

6. Karimov N., Mirzayev T., Nazarov B., Normatov U, Qosimov B. Adabiyot: 9-sinf uchun darslik. – Toshkent: Ma'naviyat, 2002.- B.206-215.

7. Pushkin A.S. Tanlangan asarlar. Ikki jildlik. Birinchi jild: She'rlar. Dostonlar. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1979. – 272 b.

8. Pushkin A.S. Tanlangan asarlar. Ikki jildlik. Ikkinchi jild: Nasriy asarlar.- Toshkent: Adabiyot va san'at, 1979.- 280 b.

9. Pushkin A.S. Ruslan i Lyudmila. – Moskva: Pravda, 1982. 176 s.

10. Pushkin A.S. Kapitan qizi: Qissa. – Toshkent: O'qituvchi, 1983. – 104 b.

11. Pushkin A.S., Lermontov M.Yu. kapitan qizi. Marhum Ivan Petrovich Belkin qissalari. Dubrovsiky. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1986. – B. 5-234.

12. Pushkin A.S. Yevgeniy Onegin: She'riy roman. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1988. - 232 b.

13. Pushkin A.S. Ertaklar. – Toshkent: Sharq, 2004. – 112 b.

14. Pushkin v Uzbekistane: Sbornik statey. – Tashkent: Izdatel'stvo narodnogo naslediya im. A.Kaderi, 1999. – 176 s.

15. Yoqubov H., Zunnunov A., Usmonov R. Vatan adabiyoti: 7-sinf uchun darslik xrestomatiya. – Toshkent: O'qituvchi, 1988. – B.29-123.

16. Shermuhamedov P., Tursunov J., Safarov O., Egamov X. O'zbek bolalar adabiyoti: Pedagogika institutlari boshlang'ich ta'lim metodikasi fakultetlari uchun darslik-xrestomatiya. – Toshkent: O'qituvchi, 1976. – B. 50-56.

17. Shojalilov A., Toshmatova G., Matjonov S., Sariyev Sh. O'qish kitobi: 4-sinf uchun darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 2002. – B. 307-314.

